

Diskussion

HISTORIENS JANUSHOVED OM VOR SKJULTE SKAVANK: RELEVANSBLINDHED

AF

NIELS THOMSEN

Gennem de seneste år har historikere i Sverige og Norge – delvis inspireret af lignende debatter i Tyskland og USA – diskuteret fagets metodiske problemer over en bred front. Det er ikke sket hos os. Et daglangt åbent møde om emnet, arrangeret af SHF i oktober 1993 i København, gav en rapportering over de senere årtiers produktion, men ikke megen kortlægning og debat af faglige positioner og eksistentielle problemer. Det nye Selskab for Samtidshistorisk Forskning, som i august 1992 afløste det gamle Udgiverselskab for Danmarks nyeste Historie, søgte derfor på sit andet årsmøde den 21. januar 1994 at åbne en mere tilbundsående drøftelse. Problemerne er nemlig af flere årsager alvorligere for den nyeste tids politiske og økonomiske historie, hvor vort fag uundgåeligt flyder sammen med andre samfundsvidenskaber.

På samtidshistorikernes årsmøde den 21. januar fremlagde to svenske og en norsk historiker erfaringer og udveje i fagets situation. Francis Sejersted spåede den politiske begivenhedshistories 'come back' efter årtiers fordunkling af udsigtsløs strukturdeterminisme – hvis vi da ikke dådløst overlader marken til politologers, økonomers og sociologers neoinstitutionalistiske fremstød. Den nøgle, han selv anbefaler, er netop den politiske kultur. Her var han i høj grad på linje med Göran B.Nilssons krav om en historie dækkende »mans minne« og skrevet »fram-längs« – ud fra situationen og alternativerne for beslutningstagerne og med klart sigte mod de forskellige konsekvenser. Alt sammen rejsende vidtrækkende uløste spørgsmål om forskningens organisation og koordination, som her blev belyst af specialister på området, Karl Molin og Thorsten Nybom.

De nævnte gæsters synspunkter kan i hovedtræk følges gennem deres

artikler i deres hjemlige Historisk Tidsskrift. Selv fremdrog jeg et aspekt, som typisk forbigås af danske historikere – det jeg kalder relevansproblemet, det store sammensatte spørgsmål om valg af emne og vinkel. Mine nedenstående betragtninger herom er efter min mening enkle og selvfølgelig indtil det trivielle – men desto mere nødvendige, når man fra flere sider afviser synsvinkelens berettigelse, som det også skete på det førnævnte historikermøde i oktober sidste år.

Mellem Apollo og Minerva

Relevansproblemet er voksende, men ikke nyt, thi det udgår fra vort Janushoved. Historiefaget har af natur en dobbeltfunktion, dels som baggrund for antikvarisk underholdnings-, oplevelses- og kulturformidling, dels som vej til intellektuel erkendelse af forandringer og sammenhænge i tidsperspektiv. Det valg af rolle og opgaver, der ligger heri, betinger to slags historieskrivning og på en måde to slags forskning. Den ene lyder musernes vitale korleder Apollo, den anden visdommens frugale gudinde Minerva. Halvsøskende og uadskillelige, men dybt forskellige og følgende hver sin bane.

Efter Apollos bud giver en historiker de lyttende en rigere selvforståelse ved at illustrere og bekræfte deres værdier og forestillinger med egnet råstof og interessante indblik i fortiden. Det er det, de fleste mener med at »hver generation skal (vil) skrive sin egen historie«, eller male sit eget billede af fortiden. Det bliver naturligvis ikke noget rigtigt billede, men nærmest et spejl, hvori samtiden ser sig selv i ny, men selvvalgt belysning. Lidt stærkt kan man sige, at historien her bliver medium for selvfordybelse, måske vækker af selvtilid eller selvkritik, men skabelsen udgår af beskueren selv. For forskning med dette sigte er historisk metode en vej til at finde egnede materialer, til at sortere og fremlægge dem på en både troværdig og interessant måde – kort sagt effektstyret. Heri indgår også extrapolation ved brug af andre observationer og teorier – etnologiske, sociologiske, marxistiske o.s.v. – som kan indgive data et perspektiv og en *human interest*, de ikke kan bære i sig selv. Formidlerforskning kan man kalde det, fordi formidlingen står øverst.

Denne rolle, der er velkendt og udbredt i arkæologi og andre museumsfag, appellerer også til historikere, der hellere end gerne ser deres stof læst og brugt uden for faget, og til de lægfolk, som dyrker historien som hobby eller kunsthåndværk – i historiske romaner, jubilæumsskrifter og journalistik. Den udgør en selvfølgelig og nok uundværlig basis for al elementær undervisning i historie – såvel som for al historieskrivning med propagandistisk eller rent kommercielt sigte. Idéelt stiller den på

een gang to slags krav til sine udøvere – dels entusiasme, fantasi og fremstillingsevne, dels håndværksmæssig sikkerhed i benyttelse og rapportering af det benyttede kildestof. Produktet skal jo også være overbevisende og må derfor såvidt muligt undgå håndgribelige fejl. Men hensynet til repræsentativitet, validitet og videre konsekvenser underordnes et bredere publikums smag for spændende stof, som vejer tungest både for salget og for den pædagogiske eller agitatoriske gennemslagskraft. Museumsfolk siger nu selv åbent, at deres arbejde i de sidste årtier har forskudt sig fra »samling« og registrering til formidling (Olaf Olsen m.fl. i Danmarks Radios P1 kort før jul).

Janushovedets anden side, som bærer den kyske Minervas træk, er vendt mod intellektuel erkendelse af strukturer, forløb og sammenhænge i en nærmere eller fjernere fortid. Naturligvis med det formål at give den sandest mulige indsigt i ændringer i menneskers vilkår, adfærd og opfattelser. Denne fagets videnskabelige side er – som den må være i et frit og fremadrettet samfund – grundlaget for forskning og uddannelse på universiteterne. Men her sker normalt også uddannelsen af de historikere, der forsker og virker på formidlingens præmisser – men dog altså samtidig vedkender sig videnskabelige kvalitetskrav. Allerede det at uddanne mange »formidlere«, men kun få rene forskere – næsten kun til eget forbrug – sætter den videnskabelige historieforskning under et latent populariseringspres. En særlig udfordring er her den kulturhistoriske dyrkelse af udokumenterede visioner og fritstående samfundsteorier, der lægger et bedragerisk slør over uvidenhed og uholdbar analyse.

Flere konkrete forhold har i den sidste snes år været ved at gøre dette pres overmægtigt og gøre det svært for videnskabelig forskning at hævde sin egen primære målsætning. Dette synes ikke at have været særlig kontroversielt i den ældre historie, hvor mange i de senere år synes at være gået over til en mere ugenert og fantasifuld udfyldelse af de sparsomme vidnesbyrd, under uforpligtende inspiration fra etnologien og arkæologien. Her går man åbenlyst over stregen – i stedet for at indrømme, at mange af de interessante spørgsmål ikke kan besvares på det givne materiale. Jeg behøver bare at nævne Dansk social histories fortælling om klassesdeling i stenalderen.

For forskningen i de seneste 200 års historie er vilkårene og mulighederne som bekendt helt andre. De informationer, der her kan mobiliseres, har et sådant omfang og en sådan karakter, at arbejdssituationen typisk er en *embarrasement de richesse*, mens få spørgsmål på forhånd må erklæres for uløselige. Til gengæld må man vide hvad man søger og hvilke veje man kan gå for ikke at omkomme i stofmasserne. Problemet

er ikke her begrænset til kildekritik, men forudsætter et velovervejet udgangspunkt fra forestillinger om begivenhedernes og forholdenes sammenhæng, som ikke mere kan hvile alene på common sense og intuition og ikke nås ved støvsugning af alle vidnesbyrd, fordi disse er uden ende. En bred orientering i samfundenes udvikling og struktur, bygget omkring de systematiske samfundsvidenskabers teorier og almenne resultater, er her det eneste holdbare udgangspunkt – også fordi de beslutninger, der skal analyseres, nu som regel udgår fra et sådant grundlag.

Dette er betingelsen for, at den politiske samtidshistorie og den økonomisk-historiske forskning kan skærpe og rendyrke sit sigte og for en nøjere strategisk overvejelse af indsatserne.

Kun på den måde kan samtidshistorikeren løse den første opgave, som han møder – i modsætning til forskerne i ældre historie: Han skal rydde, sortere og omstrukturere de allerede eksisterende og ofte sejlivede bud på »døgnets kronik«, d.v.s. de forestillinger om begivenhedsforløb og samfundsændringer, som danner og fæstner sig i medierne og den politiske debat fra det øjeblik de finder sted og i de nærmest følgende år – fra avisens nyhedsspalter over de økonomisk-politiske årsoversigter til aktørernes erindringer. Det er ikke mindst ved løsningen af denne opgave, historikeren forbedrer sin samtids indsigt.

Løsningen af den vil højst sandsynligt have konsekvenser både for forskningsstyringen, for den faglige debat og kritik og for forskeruddannelsen. En faglig vækst hænger nemlig sammen med udviklingen af metodiske krav og standarder, og man må overveje, om dette idag er muligt med den nuværende spændvidde mellem de grundopfattelser, som hersker i hver sin ende af historiefaget. At man kan tale om en optrækkende krise for faget, belyses bl.a. af den ringe plads, historikere i de senere årtier har indtaget som rådgivere og debattører om samfundsmæssige spørgsmål. Således for nylig omkring sammenbruddet i Øst og integrationsforsøgene i Europa, hvor den stærke interesse for samtids-historisk information i medierne og offentligheden ikke først og fremmest er blevet imødekommet af sagkyndige historikere, men nok så meget af journalister, litterater, sprog-, freds- og samfundsforskere. Undertiden har ekspertvalget her været slet begrundet, andre gange har der faktisk ikke været nogen sagkyndig historiker til rådighed. Men i begge tilfælde er det et problem for vort fag, at alt for få historikere er forberedt og placeret til at løse en sådan opgave, og at historikere ofte bare inddrages som let kavalleri. Det sår tvivl om fagets rolle på længere sigt og gør det nødvendigt at se dybt kritisk på både retningen og kvaliteten i forskningen og uddannelsesformen.

Hvad jeg tænker på, er principielt omtrent det modsatte af den kritiske salve, som sidste år affyredes i Weekendavisen af et kobbel djærve 40-årige kolleger. Der er nemlig ingen laurbær for historikere at høste ved forsøg på at imødekomme de påståede krav om popularisering for et dybt set uinteresseret publikum. Det er nemt nok at sænke fagets abstraktionsniveau og samtidig dets prestige – men langt sværere at gøre det konkurrencedygtigt mod journalistik og dokumentarist-prosa (*infotainment*). Løsningen er mindre enkel – nærmest vel en dobbeltstrategi, som nok giver historikeren større aktuel paratviden og træning i at meddele den, men dog først og fremmest sørger for, at han har et ordentligt grundlag at læse, tale og skrive på.

Specialiseringens centrifugalkraft

Historiefagets umærkelige agterudsejling i offentligheden skyldes ikke svigtende markedsføring til et massepublikum – her mangler ikke noget – men en alt for svag og spredt indsats på fagets største vækstområde, analysen af udviklingen i vor egen tid. Ser vi bare på Danmarks historie, falder det i øjnene, at udforskningen af det sidste halve århundrede – perioden efter 1945 – i højere grad har været udført af politologer og økonomer end af historikere. Vi har kun tegnet os for spredte bidrag med en snes monografier og et halvt hundrede mindre afhandlinger (viderebearbejdede studenterspecialer o. lign.). Og det er ikke internationale eller udenlandske emner, der har taget kræfterne – dansk historieforskning er forblevet så dansk som nogensinde. Historiefagets svækkelse og reorganisationsproblem beror end ikke på fagets totale ressourcer. I de sidste 20-30 år har der været flere fastansatte historikere ved universiteter, læreanstalter og forskningsinstitutioner end nogen sinde før. Antallet af stillinger er vokset i takt med andre etablerede universitetsfag, hvoraf de allerfleste tilmed har modtaget færre bevilninger fra de store forskningsfonds. Derimod har det knebet stærkt med fornyelser i fagets ressourceanvendelse – i målsætning, metodeudvikling, uddannelse og organisation. Denne faglige konservatisme har været alvorligst for de nye forskningsfelter, der åbner sig med tidens og verdens gang. Herunder den politiske og almene samtidshistorie.

Fra 1960'erne skete der en kraftig udvidelse af historieforskningens opmærksomhedsfelt – i valget af emner, geografisk og tematisk, såvel som i problemstillingen overhovedet. Det var tildels en bevidst og enig åbning af faget ud mod den ydre verden, ned mod basale økonomiske strukturer og sociale vilkår, ind mod individers og miljøers oplevelser. Men der var også tale om et selvhævdende oprør mod alle hidtil gælden-

de normer og autoriteter, faglige som politiske. Det resulterede i en del ufrugtbar tendensforskning. Men endnu værre var det, at de udfordrede autoriteter svarede med en dogmatisk og total tolerance, der udstraktes til såvel metode- og emnevalg som til synspunkter. I afmagt, kan man næsten sige, blev ikke alene konklusionerne, men også deres grundlag og betydning hævet over kritik i forskningsfrihedens hellige navn. Hånd i hånd med den agitatoriske forvridning fik amatørismen et betydeligt spillerum – især da den eksplosive vækst i både lærerstab og studentertilgang her og der hæmmede den vante indlæring af fagets kvalitetsnormer.

Bredden i historiefaget blev udvidet enormt. Ved siden af kendte specialdiscipliner som økonomisk historie, landbohistorie eller byhistorie skød hundreder af nye blomster frem: social-, arbejder-, kvinde-, miljø-, mentalitetshistorie o.s.v., og både lokalhistorien og den historiske biografi søgte ud mod stedse fjernere hjørner. Meget af dette rummedes uden videre inden for den akademiske historieforsknings ubestridte målsætning – forståelsen af samfundsudviklingen: »Livet i stat og samfund«, som Erslev skrev – »socialt relevant menneskelig adfærd og sådanne ikke-menneskelige forhold, som er relevante herfor« (Ottar Dahl). De langt større ressourcer gav nu håb om at udrede strukturer og konsekvenser omkring de store handlinger, konflikter, kriser og genembrud i politik og samfundsliv. Ingen betvivlede, at indsatser burde ske på mange forskellige områder, så det var bare om at grave løs et eller andet sted.

Den specialisering, som herefter blev udviklingens hovedlinje, skete følgelig næsten uden plan, prioritering og afvejning af grænsenyttens. Trods enkelte ordnende indgreb – især skabt ved initiativer og projekter fra råd og nævn – blev enderesultatet en vildtvoksende skov af fritstående detailanalyser. I sidste ende skete der kun på få punkter nogen afgørende afklaring af udviklingens drivkræfter og vendepunkter, selvom den hidtidige opfattelse mange steder blev anfægtet. Og mangelen på systematisk afvejning og indordning betød, at en meget stor del af de nye bidrag tabte enhver meningsfuld forbindelse med en fremadskridende forståelse af samfundsudviklingen. Man kan næsten tale om et *big bang* for faget, hvis adsplittede dele nu med stor hast diffunderer ud i et temmelig tomt rum.

Denne centrifugale kraft, der ikke blev svagere i 80ernes ideologisk set mere afspændte klima, har utvivlsomt også rødder i det nedarvede habiliteringssystem og stillingsstrukturen, som først nu er under ændring efter indførelsen af BA-graden og den »svenske« (eller angelsaksiske) doktorgrad PhD. Som det efterhånden forvaltedes, belønnede

systemet næsten alene den forsker, der gennem lang tids specialisering blev ekspert uden for konkurrence på et kronologisk og tematisk temmelig begrænset område af dansk historie – næsten sådan, at anseelse og belønning voksede med graden af specialisering, som ikke altid forudsatte nogen stærk kobling til andre sider af udviklingen, hverken hertilands eller i andre lande.

Følgen er, at det meste af Danmarks nyere historie stadig henstår som næsten udyrket mark, farbar kun ad de stier og veje, som samtiden selv banede i partipolitisk og administrativt øjemed. Vi har i den sidste menneskealder fået en række historisk velbelyste emner og aspekter. Det gælder især tiden mellem 1848 og 1920 takket være indsatser af Erik Møller, Troels Fink, Sjøquist, Kaarsted, Kr.Hvidt og en håndfuld økonomhistorikere anført af Willerslev og økonomen Sv.Aa.Hansen. Men selv i denne periode er der stadig store huller på centrale punkter, og for den efterfølgende periode, tilbage til 1920, findes det meste af feltet stadig bedst belyst ved samtidige håndbøger, betænkninger og debatindlæg – uden den perspektiverede og kritiske sortering og sammenfatning ved en kvalificeret samtidshistorisk forskning.

En undtagelse danner besættelsesårene 1940-45 i kraft af den forskning som indledtes og inspireredes af Jørgen Hæstrup eller igangsattes af nærværende Selskabs forgænger DNH i Povl Bagges tid. Her er der virkelig skabt en bred og dyb forskningsmæssig dækning, som har øget og sorteret samtidens i forvejen betydelige indsigter i skelsættende begivenheder.

Men tiden derefter, og ihvertfald de sidste 40 år – ja fyrretyve år med uhørt dybtgående forandringer af stats- og samfundslivet – er nærmest at betegne som naturområde. Fraset enkelte indslag i partielle oversigtsarbejder, fra voksne historikere som Tage Kaarsted, er den særligt interesserede her stadig henvist til selv at benytte den nævnte samtidige håndbogs- og debatliteratur samt overlappende bidrag fra nabovidenskaberne. Historikerne har end ikke klaret at bruge og videreudvikle de mange værdifulde oversigter og analyser, som er givet af empirisk orienterede nationaløkonomer og statskundskabsfolk. Vor grunduddannelse sørger ikke for at holde denne vigtige kanal til fornyelse åben, men billiger tværtimod i forskningsfrihedens navn, at den overses.

Sønderdelingen af forskningen i moderne dansk historie har virket hånd i hånd med bogmarkedets kommerialisering. Redaktionel organisation og salgsindsats på et nyt niveau har medført, at forlag – og anmeldere – i udvælgelse og behandling af historisk litteratur har lagt sig langt nærmere ved journalistikkens og skønlitteraturens krav om underholdningsværdi: dramatisering, personfiksering, afsløring af motiver og

manøvrer, dvælen ved almenmenneskelige træk og svagheder samt »lokkolorit« af enhver art. Alt det har været brugt af historikere siden Herodot, men er først i de seneste årtier kommet til at præge både emnevalg, tilgangsvinkel og stil i næsten al historisk litteratur. Fra de store forlagsværker har det endda præget enkelte doktordisputater, så fagkyndige bedømmelsesudvalg undertiden har virket under moralsk pres fra forlagsredaktører.

Den samtidshistoriske litteratur, også den der er skrevet af historikere, er blevet mere kulørt, både i skrivemåde og emnevalg. En medvirkende faktor har det været, at de meget store kandidatårgange fra ca. 1970 i høj grad har fundet – og måttet finde – beskæftigelse ved institutioner, som sætter populariseringen og fokuseringen på bestemte lokaliteter, samfunds- eller erhvervsgrupper højt, og f.eks. direkte sigter mod »identitetsskabelse« eller andre ikke-videnskabelige mål. Uddannede historikere har vænnet sig til at skrive letflydende jubilæumsskrifter, biografier og lokalskildringer om kap med journalister, litterater og på sin vis romanforfattere med tag på den nye dokumentaristiske mix af fiction og reportage. Der er sket en vending mod det håndgribelige, nære og menneskelige i vor uddannelse og rekruttering, mens det generelle element i faget er blevet trængt tilbage. Derved er afstanden nærmest blevet større til de systematiske samfundsvidenskaber, der under deres vækst fra 70'erne tilmed har trukket mere samfundsinteresserede studenter fra historien og gjort dette fags rekruttering mere »humanistisk«. Samme vej trækker den nye afslappede og usystematiske gymnasieundervisning i historie, hvor entusiasme og amatøraktivitet skal erstatte systematik.

Afgrænsning ved samfundsmæssig relevans

Disse påvirkninger fra det ydre miljø har nok medvirket til at holde historie i live som et af de store fag i både skolen og voksenundervisningen. Dermed er der bl.a. skaffet ressourcer til forskning og universitetsuddannelse i historie. Men det har også kostet noget, og det forekommer idag rimeligt at spørge, om prisen set på langt sigt ikke har været for høj.

Prisen for den planløse »metodologiske individualisme« i faget har været en sprængning af dets overordnede målområde og dermed en svækkelse af dets værdi og brugbarhed som orienteringsmiddel for offentligheden. Forskningens kvantitet er betydelig og støt stigende, og dens håndværksmæssige kvalitet er nok heller ikke angribelig. Men den har været domineret af enkelte forskeres ensomme indsats på hver deres

afgrænsede emne, der synes valgt og struktureret uden hensyntagen til fagets generelle behov for afklaring og udbygning – måske snarere igangsat af tradition end af overblik, snarere af materialesituation end af relevans, mere af emnets aktualitet end af besvarelsens relevans og rækkevidde.

Den logiske konsekvens af denne ressourcefordeling er, at vi, som nævnt, for dette århundredes vedkommende kun på ganske få centrale områder har skabt så bredt og stærkt funderede nyvurderinger eller bekræftelser af »døgnets kronik«, at de vil danne et nødvendigt udgangspunkt for alle fremtidige seriøse forsøg på at fortolke Danmarks (eller Verdens) nyeste historie.

Det vigtigste element i denne faglige diaspora er afsvækkelsen af det relevansbegreb, der ovenfor omtales med citater fra Kr.Erslev og Ottar Dahl. Accepten af de samfundsmæssige strukturer, processer og konsekvenser som centrale for den historiske forskning indebærer for det første en enkel – omend ikke altid ganske skarp – afgrænsning af den akademiske historieforskningens egentlige opgaver.

På dette grundlag er det let at påvise, hvordan en hel del personalhistorisk og lokalhistorisk forskning, også uden at savne faglig kvalitet i betydningen pålidelighed (reliabilitet) falder uden for fagets bærende rammer. Det gælder biografier og lokalhistorier, såvidt de ikke analyserer deres stof med sigte på at fremdrage forhold, som er gyldige for samfundets/statens/verdens almindelige indretning og udvikling – eller for at belyse særlige personlige/lokale forholds betydning for at forstå begivenheder og handlinger af videre rækkevidde; men bare sigter mod at skildre og måske løseligt karakterisere personen, familien, byen eller egnen, sådan som kilderne nu synes at afmale dem.

Samme test eller kriterium gælder selvsagt for den skole-, regiments-, forenings-, branche- eller firmahistorie, der belyser den pågældende institutions egne forhold uden sigte mod disses udsagnskraft m.h.t. forhold og udvikling i almindelighed. Der er tale om helt legitime, ofte prisværdige og berigende aktiviteter, som i bytte for den uddannelse, metodik og forståelsesramme, de modtager fra den generelle forskning, kan levere væsentlige data. Men de er ikke derved nogen integreret del af forskningsmiljøet, snarere at betragte som grænseområder, udmarker, hvis afgrøder kun delvis og utilsigtet indgår i det samlede kredsløb.

Tilsvarende kan siges om historieforskningens forhold til de mange nabo- og hjælpediscipliner – fra filosofi og religion over jura, statskundskab og økonomi til teknik, etnologi, arkæologi, numismatik og andre »museumsfag«. Som selvstændige videnskaber har disse fag et behov for at studere deres egen udvikling gennem tid – medicinal-, rets-

og doktrinhistorie o.s.v. Men de følger her deres eget sigte mod metode-drøftelse og propædeutik, og selv hvor den resulterende litteratur kan være til betydelig hjælp for historikeren, har den ikke gjort hans arbejde. Den historiske fremstilling vinder nok i dybde og værdi ved at få fortidens tanker og debat uddybet ud fra nutidens indsigter. Men den skal dog primært placere og behandle dem i deres egen sammenhæng, ud fra deres rolle, oprindelse og konsekvenser.

For nogle af fagene er der et endnu nærmere slægtskab – først og fremmest de andre samfundsvidenskaber, der til forskel fra historien kaldes »systematiske«, fordi de primært sigter mod at udvikle og afprøve generelle teorier. Hvor historikerens problemstilling er at belyse langtidbevægelser, strukturforskelle eller genkommende variationer og sammenhænge, forekommer her vidtgående overlapning med forskning udført af empirisk orienterede økonomer, politologer m.v. – specielt, når disse som i de senere år arbejder ud fra institutionalistisk teori.

For den økonomiske historie har dette som bekendt ført til etablering af en delvis særskilt disciplin og uddannelse. Men principielt vil der her stadig være den forskel, at historikeren er forpligtet til i sine forklaringer at inddrage hypoteser fra alle (flere) videnskaber – og desuden specielt inddrage situationelle, traditionsgivne og personrelaterede forhold.

Relevansbegrebet i tid og rum

Den samfundsmæssige relevans i historisk forstand er ikke noget forlods sluttet eller kortlagt begreb. Den nærmere bestemmelse af det ligger i vor civilisations nuværende indsigter i samfundsmæssige relationers karakter – med alle de forskelle, denne indsigter eller debat uundgåeligt rummer i kraft af de mange forskellige virkelighedsopfattelser i tiden. Forskerens udgangspunkt er vel en liberal (og personlig) opsummering af de teorier, der hersker blandt velbelæste og erfarne folk om forskellige menneskelige aktiviteter, institutioners og tankeformers relative betydning for samfundets udvikling og påvirkning af individet. Mere end et søgefelt bliver det jo ikke. En af historikerens pligter er åbenhed for den uventede faktors indgriben og den ventedes trivialitet. Men en anden er pligten til at give en rimeligt overbevisende begrundelse for det valgte emnes betydning for samfundsudviklingens gang og indhold.

Andre løse, men dog ikke vidt åbne ender er afgrænsningen af det menneskesamfund, historikeren skal studere. Faste, positive retningslinjer for indsatsens rette fordeling over tid lader sig næppe opstille. Det er klart, at ændringerne i menneskers kår, indbyrdes relationer, såvel som deres reaktioners mål og følger, med fordel studeres ud fra forskellige

samfund og kulturer – komparativ analyse over længere intervaller forudsætter en vis spredning af forskningen tilbage i tiden. Omvendt må man fastholde, at vigtige spørgsmål slet ikke lader sig besvare for perioden før etableringen af embedsstaten og overgangen til pengeøkonomi i 16-17-1800-tallet. Og endelig, at mennesker har særlige behov og særlige forudsætninger for at iagttage de træk, der helt direkte indgår i tidens virkelighedsopfattelse – med den før nævnte opgave til historikere om løbende korrektion af »døgnet's kronik«. Det ville ikke være urimeligt at lade den skrevne historie og forskningsindsatsen bag den være trompetformet – omend naturligvis samtidig bundet i knuder omkring koncentrationerne af indsigtsgivende og skelsættende spørgsmål.

Valget af studieobjekt på geografisk plan er i virkeligheden mindst lige så uafklaret. Under sin egentlige ekspansion gennem 1800-tallet trådte historiefaget med begejstring i den nationale bevidsthedsudviklings tjeneste. Sammen med den stigende dyrkelse af utrykt materiale, der jo findes samlet i de nationale akiver, gav dette udgangspunkt automatisk historikerens univers en koncentrisk form omkring hans egen nation. Siden har hovedparten af forskningen og halvdelen af undervisningen i indeværende årtusinds historie uden blinken været samlet omkring fædrelandet, mens resten fordeles på vore nabostater og verdens stormagter.

Den overvejende ideologisk begrundede kritik, som har været rettet mod denne fordelingsnøgle, krævede vægten skiftet i to retninger. Dels over på mindre geografiske og sociale enheder end nation og folk som helheder. Dette betød egns-, by- og klassehistorie, og det blev snart blot en variant af den traditionelle lokalhistorie, der afgav organisatoriske rammer og publikum for sådant stof. Dels ønskedes vægt på fjernboende folks og andre civilisationers udvikling – i mindre grad også på udenlandske og internationale forhold som sådan. Også dette blev principielt accepteret og opmuntret ovenfra, men i længden er der ligesom tidligere bare kommet et begrænset antal arbejder om vidt forskellige ikke-danske emner – især hvis man ser bort fra det udland, som historisk har været knyttet til Danmark.

Bagved ligger den danske offentligheds såre velbegrundede behov for særlig kundskab om grundstrukturer, udvikling og erfaringer i netop det danske samfund. Dette udgør – trods alle indre forskelligheder og underopdelinger og trods alle ydre påvirkninger et afgrænset beslutheds- og skæbneshælskab – en meningsfuld analyseenhed af markant autonomi. I modsætning til f.eks. den store del af lokalhistorien, som retter sig mod en ret beset vilkårlig valgt og ikke-autonom enhed, og til langtidsstudier af kun løseligt eller forbigående forbundne overnationa-

le regioner som Østersøområdet eller Vestafrika. Danske historikere har da en uafviselig opgave i Danmarkshistorien, som ingen andre kan og vil dække, men dette er principielt begrundet i emnets relevans for danskere – og ikke i traditionen eller i danskeres særlige forudsætninger for at løse opgaven.

Når først dette er erkendt, bliver det også muligt at optage en rationel drøftelse af historieforskningens før omtalte vante geografiske fordelingsnøgle. Selvom vore dages nationalstater er de bedste og mest frugtbare analyseenheder for visse perioders og aspekters vedkommende, behøver det ikke gælde alt fra Arilds tid til vore dage. Navnlig kan man fordomsfrit overveje, om ikke vægten i indsatsen rimeligt bør variere med ændringerne i omverdenens indgriben og påvirkning af vort eget samfund, og om ikke sammenligninger med andre lande skal indtage en langt mere central plads i vort arbejde end de har gjort ud fra nationalstatlig tradition.

Konklusion: Begrebsafklaringens nytte

Afstikningen af den historiske forsknings grænser kan aldrig blive endegyldig eller knivskarp – allerede fordi det, der først optræder som sideaktivitet eller element i en hjælpedisciplin, senere kan erkendes som en integreret og reaktiv bestanddel af de strukturer, processer og handlinger, der analyseres. Men erkendelsen af historiens placering og egenart mellem samfundsvidenskaberne vil dog give et fundamentalt udgangspunkt for afgrænsningen. Ligesom den vil vise hen på de teorier, resultater og forskningsmetoder, som historikeren skal eller med udbytte kan inddrage i sine analyser og forklaringer – og følgelig bør stifte bekendtskab med i sin uddannelse.

Definitionen af fagets territorium er nødvendig ikke blot for at trække en grænse til andre discipliner, men også for at etablere en grundlæggende målestok for væsentlighed inden for det givne område. Relevansen er ikke blot et enten-eller, men tildels et kontinuum – den gradbøjelige kvalitetsdimension »centralitet«, der konstituerer et forskningsbidrags værdi og betydning sammen med de øvrige faglige grundkvaliteter: validitet, reliabilitet, originalitet og frugtbarhed.

Mens de fagkyndige udtalelser og anmeldelser gerne betoner disse øvrige kvaliteter, er de som regel mindre eksplicitte m.h.t. de omtalte bidrags relevans – hvor tæt de kommer fremdragelsen og klarlæggelsen af potentielt bærende mønstre og vendepunkter i de menneskelige samfunds liv og forandringer i fortiden. Men den er lige så vigtig som de andre – selvom de fem dimensioners relative vægt kan variere fra bidrag

til bidrag, må de alle til en vis grad være tilstede i ethvert forskningsbidrag af nogen betydning. I nyere dansk historisk forskning er relevansen måske den, der tiest savnes. Og det har medvirket stærkt til at svække fagets kumulative kraft – muligheden for stykvis opbygning af begrundet viden om de centrale udviklinger, vendepunkter og indsatser i vor fortid.

Dette må siges, selvom det her i Grundtvigs fædreland uundgåeligt udløser angst, forargelse og anklager for frihedsfjendsk formynderstyring og censur. Mit svar på dette er, at styret bliver der alligevel – så længe der sker fordeling af knappe ressourcer, og så længe vort miljø gennem anmeldelser og faglige bedømmelser udtaler interesse, ros og dadel om vor faglige produktion. Så lad det hellere ske ud fra et afklaret erkendelsesmål end af tilfældigheder, håndværksmæssig laugstradition eller journalistikkens og forlagsindustriens human-interest-kriterier. En central styring indgår ikke i mit forslag – derimod en aktiv og målbevidst faglig debat om kvalitetsnormer.

Her ligger den eneste vej til at udbedre fagets faretruende mangel på afgrænsning og prioritering af forskningens opgaver, som indebærer et ganske ufuldkomment fagligt sigte og vurderingsgrundlag. Bortset fra historien, og nogle af dens før omtalte udmarker, er det nok svært at pege på nogen anden nutidig videnskab, som ikke har et ret eenstemmigt bifaldet, samlet erkendelsesmæssigt mål eller målområde, men lader sig definere ved sit materialegrundlag. Det skulle lige være filateli-en.

Den svigtende koncentration og koordination af vore forskningsbidrag skyldes i væsentlig grad denne afmagt. Ihvertfald for det sidste århundredes historie er der stærkt behov for en sammenhængende forskningsdiskussion og måske reformer i fagets organisation for at sikre virkelige fremskridt på de centrale emner og problemstillinger. Ressourcerne er så begrænsede og de vigtige uløste opgaver så mange, at vi må få ende på den sløje antikvartradition, som tilskynder studier i emner, bare fordi der ligger endnu uåbnede arkivpakker om dem. De institutioner, der huser og finansierer forskningen, må organiseres og ledes med henblik på en sådan mere målbevidst indsats.

Historiefaget vil og må leve med sit Janushovede. Men solen skal skinne såvel på den kølige Minerva som på entertaineren Apollo.